

concluded that when addressing the issue of national or international security, individual security institutions should base their own measures to prevent and counter violent extremism on its broadest interpretation, assumptions of serious consequences of the actions of an extremist, and the strategy of "mitigating violent extremism" through non-coercive measures.

As a means of implementing the general principles of the "Programming for Resilience against Violent Extremism" proclaimed by the European Commission, the author suggests that the components of the security and defense sector of Ukraine should take into account the EU principles and policies, while implementing measures to ensure national security and at the same time integrating into the socio-political institutions of the EU and NATO, as well as the state of development and the existing legal regime for limiting information and legal relations by means of ensuring national security. The author sees the above-mentioned principles of correlation between violent and informational extremism in countering each of them as the basis for the adoption of the basic Law of Ukraine "On Countering Extremism".

Keywords: extremism, violent extremism, information extremism, ideology, extremity, crisis, violence.

DOI: 10.33766/2786-9156.106.2.93-106

УДК: 343.98

Кувшинов О. Д., аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Кропивницький, Україна).

e-mail: okuvshynov@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-3022-3338>

ОТРИМАННЯ ВИСНОВКУ СПЕЦІАЛІСТА ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У статті досліджено правове регулювання та судово-слідча практика використання висновку спеціаліста як форми спеціальних знань у кримінальному провадженні. Зазначено, що положення про висновок спеціаліста були внесені до КПК України у 2018 році та набули чинності в 2020. Проаналізовано правове регулювання такого процесуального джерела доказів. Визначено, що законодавство не містить визначення висновку спеціаліста, конкретних вимог до його змісту, процедури його отримання, вимог до спеціаліста, який надає висновок тощо. Вивчено думки вітчизняних науковців з приводу висновку спеціаліста в кримінальному провадженні. Констатовано, що наукова спільнота сприйняла описані новели КПК України досить негативно.

Наголошено, що правозастосовна практика все ж знайшла способи використання висновків спеціаліста в доказуванні у кримінальному провадженні. Найчастіше такі процесуальні джерела доказів використовуються під час досудового розслідування й судового розгляду діянь, передбачених ч. 1 ст. 111-1, ст. 125, 126, 436-2 КК України. З'ясовано, що місцеві суди дають таким документам різну оцінку: в одних

випадках беруть їх до уваги при мотивуванні своїх рішень, в інших – визнають недопустимими та виключають з переліку доказів.

На основі вивчення судово-слідчої практики, думок науковців і правозастосовників запропоновано внести зміни до КПК України, якими дозволити використовувати висновки спеціаліста у кримінальних провадженнях щодо всіх видів кримінальних правопорушень (і проступків, і злочинів), та чітко встановити, що висновок експерта має вищу доказову силу порівняно з висновком спеціаліста. Спрогнозовано, що запропоновані положення дозволять у неконфліктних ситуаціях значно прискорити та спростити кримінальне провадження не тільки щодо кримінальних проступків, а й щодо злочинів.

Ключові слова: кримінальне провадження, спеціальні знання, спеціаліст, експерт, висновок спеціаліста, судова експертиза, висновок експерта.

Постановка проблеми. Забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування й судового розгляду кримінальних правопорушень часто вимагає від органів досудового розслідування, прокуратури і суду використання спеціальних знань різного профілю. Протягом останнього століття судово-слідчою практикою було апробовано та успішно застосовано низку процесуальних та непроцесуальних форм використання спеціальних знань, у тому числі отримання допомоги спеціаліста.

Законом України від 22.11.2018 № 2617-VIII Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень [1] було розширено перелік процесуальних форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Однією з суттєвих (і найбільш спірних) новел цього закону стало запровадження висновку спеціаліста, як нового процесуального джерела доказів, та отримання висновку спеціаліста – як нової слідчої (розшукової) дії в кримінальних провадженнях щодо кримінальних проступків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висновок спеціаліста, як процесуальне джерело доказів та форму використання спеціальних знань у кримінальному провадженні досліджували такі науковці, як: П. Є. Антонюк, О. П. Бабіков, О. Б. Баулін, В. С. Бондар, В. Г. Гончаренко, І. І. Ізотов, А. В. Коваленко, В. В. Коваленко, О. В. Ковальова, О. А. Кожевніков, Б. Є. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков, В. Д. Мішалов, О. Б. Микитенко, Т. В. Михальчук, В. А. Повстяний, Є. Ю. Свобода, Е. Б. Сімкова-Єфремян, М. Г. Щербаковський та інші українські дослідники.

Проте, кримінальні процесуальні норми, які регулюють висновок спеціаліста, є недосконалими, а практика їх застосування – неоднорідною. Указане обумовлює необхідність проведення ґрунтовного теоретичного дослідження висновку спеціаліста як нової процесуальної форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні.

Формулювання цілей. Метою статті є з'ясування реального стану використання висновків спеціаліста в судово-слідчій практиці та формулювання пропозицій щодо покращення правового регулювання цієї форми використання спеціальних знань.

Виклад основного матеріалу. У 2018 році до КПК України були внесені, а в 2020 – набрали чинності нові положення, які регламентують використання висновку спеціаліста у кримінальному провадженні. Кодекс було доповнено ст. 298-1, відповідно до якої процесуальними джерелами доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки, крім визначених ст. 84 КПК України, також є пояснення осіб, результати медичного освідування, висновок спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису. Ч. 2 ст. 298-1 КПК України також встановила загальне правило, що «нові» процесуальні джерела доказів не можуть бути використані у кримінальному провадженні щодо злочину, окрім як на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора.

Для отримання (формування) названих ст. 298-1 КПК України процесуальних джерел доказів ст. 300 Кодексу передбачила нові слідчі (розшукові) дії (далі – С(Р)Д): відбирання пояснень для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку; проведення медичного освідування; отримання висновку спеціаліста; зняття показань технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; вилучення знарядь і засобів вчинення кримінального проступку, речей і документів, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей. Однак редакція КПК України від 22.11.2018 не містила жодної норми, яка б регламентувала процесуальний порядок проведення цих дій, що значно ускладнило запровадження аналізованих положень закону у практику.

З часом (у березні 2022 року [2]) зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису, як слідча (розшукова) дія, отримало власну кримінальну процесуальну норму (ст. 245-1 КПК України), якою, з-поміж іншого, було дозволено проводити цю С(Р)Д також і під час розслідування злочинів. Але всі інші «нові» слідчі (розшукові) дії, включно з отриманням висновку спеціаліста, так і лишилися неврегульованими відповідно до чинного законодавства.

Правове регулювання висновку спеціаліста як нової форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні є достатньо мізерним. Чи не єдина пряма вимога до висновку спеціаліста передбачена ч. 1 ст. 300 КПК України: такий висновок має «відповідати вимогам до висновку експерта». Окрім того, надання спеціалістом висновків віднесено до його прав п. 3-1, 7 ч. 4 ст. 71 КПК України, а за наданням завідомо неправдивого висновку ч. 2 ст. 72 КПК України та ст. 384 КК України передбачено кримінальну відповідальність.

КПК України не містить ані визначення висновку спеціаліста, ані конкретних вимог до його змісту. Автори науково-практичного коментаря до КПК України спробували сформулювати визначення висновку спеціаліста за аналогією з висновком експерта як складений спеціалістом документ, що містить опис проведених спеціалістом досліджень і зроблені за їх результатами вис-

новки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені стороною кримінального провадження, яка його залучила, чи судом [3, с. 503] (хоча КПК України не містить жодної згадки про можливість отримання висновку спеціаліста судом).

Процедура отримання висновку спеціаліста чинним законодавством також не врегульована. Відповідно до п. 3 ч. 3 ст. 214 та ст. 300 КПК України, висновок спеціаліста може бути отриманий до внесення відомостей про ознаки кримінального проступку до ЄРДР. Це положення видається досить дивним, адже, відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України, відомості до ЄРДР вносяться не пізніше 24 годин з моменту їх отримання дізнавачем чи прокурором. Викликає сумніви реальна можливість дізнавача підготувати матеріали, а спеціаліста – провести дослідження в такий стислий термін.

Згідно зі ст. 7-1 Закону України «Про судову експертизу», підставою для отримання висновку спеціаліста при з'ясуванні обставин вчинення кримінального проступку є запит службової особи підрозділу органу, які уповноважений здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків [4]. Жодних інших положень, які б регламентували висновки спеціаліста, цей Закон не містить.

Згідно з ч. 2 ст. 298-4 КПК України, одночасно із врученням повідомлення про підозру особа інформується про результати медичного освідчення та висновку спеціаліста за їх наявності. У разі незгоди з результатами медичного освідчення або висновком спеціаліста особа протягом сорока восьми годин має право звернутися до дізнавача або прокурора з клопотанням про проведення експертизи. У такому разі дізнавач або прокурор має право звернутися до експерта для проведення експертизи із дотриманням правил, передбачених КПК України. У разі якщо протягом встановленого строку особа не звернеться з клопотанням про проведення експертизи, відповідне клопотання може бути заявлено лише під час судового розгляду.

Таким чином, висновок спеціаліста залишається процесуальним джерелом доказів лише за наявності мовчазної згоди особи, якій повідомлено про підозру у вчиненні кримінального проступку. У КПК України фактично закладена альтернатива вибору особою, яка притягається до кримінальної відповідальності, джерела доказів у кримінальному провадженні – висновку спеціаліста або висновку експерта у разі незгоди з висновком спеціаліста. У разі наявності очевидних фактів, які підтверджують винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, згода особи з висновком спеціаліста може значно заощадити час досудового розслідування та витрати на проведення судової експертизи.

Цілком очікувано, що наукова спільнота сприйняла описані новели КПК України досить негативно. Так Е. Б. Сімакова-Єсфремян зазначила, що введення в кримінальний процес такого джерела доказів, як висновок спеціаліста, викликає сумніви, адже воно по суті нічим не відрізняється від висновку експерта, оскільки до нього законодавцем встановлені ті ж самі вимоги, тільки відносно встановлення фактів та обставин кримінального проступку, а не злочину [5, с. 116-117]. А. В. Коваленко достатньо радикально назвав положення КПК України щодо отримання та використання в доказовій діяльності висновку спеціаліста

нежиттєздатними [6, с. 190]. О. В. Баулін та І. І. Ізотов назвали висновок спеціаліста результатом «ерзац-експертизи» [7, с. 102], тобто неповноцінним замінником висновку експерта. П. Є. Антонюк, Є. Ю. Свобода та Т. В. Михальчук констатували неспроможність сприйняття висновку спеціаліста як процесуального джерела доказів при досудовому розслідуванні кримінальних проступків та недоцільність законодавчого закріплення такого способу залучення спеціальних знань [8, с. 92]. В. С. Бондар наголосив на юридичній невизначеності порядку формування та використання сторонами кримінального провадження та судом висновку спеціаліста як джерела доказів як на законодавчому, так і на відомчому нормативно-правовому рівні, що впливає на практику його застосування [9, с. 88-89]. Є. Д. Лук'янчиков, Б. Є. Лук'янчиков і О. Б. Микитенко вважають, що нормативне регулювання отримання висновку спеціаліста не здатне забезпечити його достовірності, надійності та доброякісності, адже законом не визначено вимоги до спеціаліста, процесуальний документ, яким признається дослідження, а також вимоги до висновку спеціаліста [10, с. 138].

Утім, правозастосовна практика все ж знайшла способи використання висновків спеціаліста в доказуванні в кримінальному провадженні. В. В. Коваленко одним із перших звернув увагу на те, що висновки спеціалістів використовуються як процесуальні джерела доказів під час розслідування та судового розгляду кримінальних проступків, передбачених ч. 1 ст. 111-1 КК України [11, с. 310]. У таких провадженнях дізнавачі та слідчі, замість висновків судової лінгвістичної експертизи, отримували висновки спеціалістів-лінгвістів з метою вирішення завдань встановлення змісту висловлювань потенційних колаборантів [12, с. 419].

Здійснений нами аналіз вироків національних судів, постановлених від моменту набрання чинності положеннями КПК України щодо висновку спеціаліста, показав, що подібні випадки є непоодинокими. Зокрема, виявилось, що висновки спеціалістів-лінгвістів активно використовуються в доказуванні під час розслідування злочинів, передбачених ст. 436-2 КК України [13; 14 та ін.]. Масовість цієї практики є досить дивною, адже за загальним правилом ст. 298-1 КПК України висновки спеціалістів не можуть бути використані у кримінальному провадженні щодо злочину. Можливим поясненням цього явища, на нашу думку, є таке: кримінальні правопорушення могли початково кваліфікуватися як проступки, передбачені ч. 1 ст. 111-1 КК України, і під час їх розслідування дізнавачами отримувалися висновки спеціалістів. Після цього здійснювалася перекваліфікація діяння на злочин, передбачений ст. 436-2 КК України, і прокурори зверталися за дозволом слідчого судді на використання раніше отриманих висновків спеціаліста в кримінальному провадженні щодо злочину. Починаючи з січня 2023 року частка таких рішень в ЄДРСР дещо зменшилася, що може вказувати на те, що з часом правоохоронці почали кваліфікувати такі діяння одразу за 436-2 КК України і призначати судові експертизи, замість отримання висновку спеціаліста.

Що цікаво, як мінімум в одному провадженні за фактом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 436-2 КК України, суд відмовився брати до уваги та виключив з

переліку доказів висновок спеціаліста-лінгвіста, адже, «відповідно до вимог ч. 2 ст. 84 КПК України, процесуальними джерелами доказів є лише показання, речові докази, документи та висновки експертів, а жодного висновку експертів обвинуваченням суду не надано» [15].

Під час розслідування кримінальних проступків, передбачених ст. 125 КК України, слідчі неодноразово отримували «висновки спеціаліста в галузі судово-медичної експертизи» [16], а під час розслідування проступків, передбачених ч. 1 ст. 296 КПК України, – «висновки спеціаліста судово-медичного експерта» [17]. Що цікаво, в усіх перелічених випадках суди констатувати відсутність процесуальних витрат, тобто робота судово-медичних експертів не була оплачена.

З одного боку, наведені діяння є кримінальними проступками, а тому під час їх розслідування та судового розгляду висновки спеціаліста можуть використовуватися як процесуальні джерела доказів. Проте, з іншого боку, п. 2 ч. 2 ст. 242 КПК України чітко визначає, що з метою встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень має обов'язково призначатися судова експертиза незалежно від попередньої кваліфікації розслідуваного діяння. Так само і чинна редакція Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень визнає саме судову експертизу інструментом оцінки тілесних ушкоджень і не містить жодних згадок про висновок спеціаліста [18]. Тому практика використання висновків для визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень у кримінальному провадженні, на нашу думку, є хибною.

Під час доказування у кримінальному провадженні також можуть використовуватися документи, які складаються лікарями за формою № 028/о і називаються «Консультаційний висновок спеціаліста» [19]. Такі висновки є документами (у розумінні ст. 99 КПК України), які мають назву схожу на передбачене ст. 298-1 КПК України процесуальне джерело доказів «висновок спеціаліста». Як правило, ці документи надаються органам досудового розслідування іншими учасниками кримінального провадження, найчастіше потерпілими, які отримали первинну медичну допомогу до звернення до правоохоронців. Проте, на нашу думку, ці документи не можуть ототожнюватися з висновками спеціалістів у розумінні ст. 298-1 КПК України та не мають заміняти собою висновки судово-медичної експертизи. Вважаємо, що консультаційні висновки спеціалістів-лікарів, як документи, мають використовуватися в доказуванні тільки якщо вони були отримані за межами кримінального провадження.

Тому більш правильний, відповідно до чинного законодавства, спосіб використання спеціальних медичних знань можливо проілюструвати кримінальним провадженням № 1-кп/461/238/23 за фактом діяння, передбаченого ч. 2 ст. 345 КК України, де консультаційні висновки спеціалістів лікарів стоматолога й нейрохірурга були направлені для проведення за ними судово-медичної експертизи [20]. Ця практика повністю відповідає п. 4.5. Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, відповідно до якого в необхідних випадках судово-медичний експерт може використовувати відомості досліджень, що проводяться із залученням відповідних спеціалістів, не обстежу-

ючи потерпілого особисто. У цих випадках у висновках експерта (актах) зазначається: де, коли і ким досліджувався потерпілий, які відомості при цьому встановлені і яких висновків дійшов спеціаліст [21].

Цікавою є практика використання висновків спеціаліста під час розслідування злочинів проти власності. Наприклад, у кримінальних провадженнях за фактами діянь, передбачених ч. 1 ст. 190 та ч. 4 ст. 185 [22], ч. 4 ст. 185 [23] КПК України слідчі підтвердили вартість викраденого майна висновками «спеціаліста по визначенню вартості рухомого майна», замість призначення судових товарознавчих експертиз. Очевидно, що висновки спеціаліста, як процесуальні джерела доказів, передбачені ст. 298-1 КПК України, не мають використовуватися у кримінальних провадженнях щодо діянь, які від початку були кваліфіковані як злочини. Тому, ми вважаємо, що в цих випадках суди застосовували норми КПК України невірно.

Проте, в обох наведених кримінальних провадженнях мали місце безконфліктні ситуації, коли підозрювані (обвинувачені) беззаперечно визнали свою вину. Таким чином, отримання слідчими висновків спеціалістів було незаконним, але фактично спростило та прискорило кримінальне провадження порівняно з призначенням судових експертиз в аналогічних випадках. Отже, наведені приклади показують, що в деяких неконфліктних ситуаціях спрощена форма використання спеціальних знань, яка нині регламентована ст.ст. 298-1, 298-4 та 300 КПК України, усе ж теоретично може бути поширена на кримінальні провадження щодо злочинів, якщо відповідні зміни будуть внесені до КПК України.

Таким чином, попри негативні відгуки наукової спільноти, судово-слідча практика все ж сприйняла висновок спеціаліста, як новий вид процесуальних джерел доказів. Утім, практика його застосування є неоднорідною та, іноді, такою, що не відповідає вимогам закону. Висновки спеціалістів, як процесуальні джерела доказів, отримуються та використовуються під час розслідування та судового розгляду і кримінальних проступків і злочинів. При цьому місцеві суди дають таким документам різну оцінку: в одних випадках беруть їх до уваги при мотивуванні своїх рішень, в інших – визнають недопустимими та виключають з переліку доказів.

Розділилися й думки опитаних нами практиків щодо проблеми правової регламентації висновків спеціаліста (опитано 140 слідчих та дізнавачів, 123 прокурори, 53 спеціалісти-криміналісти та 44 судових експерти). У цілому 41,4 % респондентів вважають, що чинні положення КПК України щодо висновку спеціаліста є оптимальними; 23,3 % – підтримують ідею розповсюдження висновків спеціаліста на досудове слідство та встановлення чіткої ієрархії між висновками спеціаліста та висновками експерта (де останні мають вищу доказову силу, а експертизи призначаються за незгоди з висновком спеціаліста); 25 % вважають, що висновок спеціаліста має стати певним письмовим виразом його консультації; нарешті, на думку 9,7 % опитаних, положення про висновок спеціаліста краще виключити з КПК України.

Проте, з урахуванням того, що висновки спеціаліста уже встигли знайти своє місце в судово-слідчій практиці доказування у кримінальному провадженні, вважаємо можливим запропонувати такий варіант розв'язання цієї проблеми. На нашу думку, доцільно внести відповідні зміни до КПК України та дозволити використовувати висновки спеціаліста у кримінальних провадженнях щодо всіх видів кримінальних правопорушень (і проступків, і злочинів) та чітко встановити, що висновок експерта має вищу доказову силу порівняно з висновком спеціаліста. Зокрема, таку опцію підтримують 21,5 % опитаних нами слідчих і дізнавачів, а також 27,6 % прокурорів, 13,2 % спеціалістів-криміналістів НП України та 13,6 % судових експертів.

Указана вище пропозиція може бути запроваджена в практику за умови закріплення в КПК України таких положень:

1) висновок спеціаліста може отримуватися тільки у випадках, для яких призначення судової експертизи, відповідно до ч. 2 ст. 242 КПК України, не є обов'язковим;

2) за аналогією з судовою експертизою, сторона обвинувачення призначає дослідження спеціаліста умотивованою постановою, сторона захисту та потерпілий залучають спеціаліста на договірних засадах;

3) мають бути встановлені вимоги, щодо наявності в спеціаліста, який надає висновок, повної вищої освіти або довгострокового підвищення кваліфікації, іншого навчання за профілем дослідження, що підтверджується дипломом, сертифікатом тощо. Завірена спеціалістом копія такого документа має обов'язково додаватися до його висновку;

4) висновок спеціаліста має обов'язково містити позначку про попередження його виконавця про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку (ст. 384 КПК України), а також детальний опис проведених спеціалістом досліджень та їх результатів;

5) має бути регламентовано обсяг та порядок виплати винагороди спеціалісту за виконане дослідження та відшкодування витрат, пов'язаних із підготовкою висновку;

6) якщо стороною обвинувачення був отриманий висновок спеціаліста, цей документ разом із повідомленням про підозру має надаватися підозрюваному для ознайомлення. У випадку незгоди з висновком підозрюваний має право протягом 3 діб звернутися до слідчого, дізнавача або прокурора з клопотанням про призначення судової експертизи за відповідним профілем спеціальних знань. Таке клопотання має бути задоволене протягом 3 діб. Якщо ж висновок спеціаліста отримується стороною обвинувачення після повідомлення особі про підозру, підозрюваний має бути невідкладно ознайомлений з його змістом та в разі незгоди отримати право протягом 3 діб подати обов'язкове до задоволення клопотання про призначення експертизи. У випадку конфлікту висновків – результати судової експертизи мають вищу доказову силу порівняно з висновком спеціаліста;

7) у випадках, коли підозрюваний погоджується з висновком спеціаліста, який був отриманий стороною обвинувачення, такий висновок у подальшому використовується в доказуванні;

8) якщо висновок спеціаліста отримується стороною захисту чи потерпілим та подається стороні обвинувачення, слідчий, дізнавач чи прокурор на свій розсуд приймають рішення про призначення профільної судової експертизи для перевірки змісту висновку. Якщо висновок спеціаліста подається стороною провадження під час судового розгляду і його зміст суперечить іншим доказам у кримінальному провадженні, суд може на власний розсуд призначити судову експертизу для перевірки висновку спеціаліста.

Запропоновані положення дозволять у неконфліктних ситуаціях значно прискорити та спростити кримінальне провадження не тільки щодо кримінальних проступків, а й щодо злочинів. При всьому в конфліктних ситуаціях, коли сторона захисту не визнає встановлені обвинуваченням обставини кримінального правопорушення, право на захист не буде обмежене. Для запровадження описаних положень у практику, КПК України варто доповнити ст. 102-1 «Висновок спеціаліста» та ст. 243-1 «Порядок отримання висновку спеціаліста», а також внести необхідні зміни до ст. 332 КПК України.

Висновки. Таким чином, однією із найбільш спірних новел КПК України останніх років є положення, які передбачають можливість отримувати та використовувати у кримінальних провадженнях щодо кримінальних проступків новий вид процесуальних джерел доказів – висновки спеціаліста. Ці норми (ст. 298-1, 298-4, 300 КПК України) є недосконалими, а тому були негативно сприйняті науковою спільнотою.

Утім, правозастосовна практика все ж знайшла способи використання висновків спеціаліста в доказуванні у кримінальному провадженні. Аналіз вироків національних судів показав, що такі процесуальні джерела доказів використовуються під час досудового розслідування й судового розгляду діянь, передбачених ч. 1 ст. 111-1, ст. 125, 126, 436-2 КК України та інших кримінальних правопорушень. Причому, місцеві суди дають таким документам різну оцінку: в одних випадках беруть їх до уваги при мотивуванні своїх рішень, в інших – визнають недопустимими та виключають із переліку доказів.

З урахуванням того, що висновки спеціаліста вже встигли знайти своє місце в судово-слідчій практиці доказування у кримінальному провадженні, вважаємо можливим запропонувати внесення відповідних змін до КПК України та дозволити використовувати висновки спеціаліста у кримінальних провадженнях щодо всіх видів кримінальних правопорушень (і проступків, і злочинів), а також чітко встановити, що висновок експерта має вищу доказову силу порівняно з висновком спеціаліста.

На нашу думку, перспективним є дослідження способів підтвердження кваліфікації спеціаліста, який залучається до кримінального провадження.

Використані джерела:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень. Закон

України від 22.11.2018 № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#n664>. (дата звернення: 12.04.2024).

2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам. Закон України від 15.03.2022 № 2137-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#n42>. (дата звернення: 22.04.2024).

3. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / За редакцією С. В. Ківалова та С. І. Кравченко. Одеса : Фенікс, 2020. 924 с.

4. Про судову експертизу. Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>. (дата звернення: 11.04.2024).

5. Сімакова-Єфремян Е. Б. До питання про введення у кримінальне процесуальне законодавство поняття «висновок спеціаліста». *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. № 20. С. 110-120.

6. Коваленко А. В. Висновок спеціаліста як нове процесуальне джерело доказів у кримінальному провадженні (проблеми та перспективи). *Актуальні питання розвитку права та законодавства: наукові дискусії: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Львів, 18-19 грудня 2020 р.) Львів, 2020. Ч. 2. С. 187-190.

7. Баулін О. В., Ізотов І. І. Перевірка і оцінка висновку експерта у кримінальному провадженні. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. Вип. 66. С. 95-108. DOI : <https://doi.org/10.33994/kndise.2021.66.11>.

8. Антонюк П. Є., Свобода Є. Ю., Михальчук Т. В. Висновок спеціаліста як джерело доказів у кримінальному провадженні: аналіз процесуальної спроможності. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. Вип. 66. С. 88-95. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2021.66.10>.

9. Бондар В. С. Питання вдосконалення кримінального процесуального законодавства та правозастосовної практики (висновок спеціаліста). *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2021. Вип. 4 (96). С. 78-96. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.96.78-96>.

10. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є., Микитенко О. Б. Висновок спеціаліста в інформаційному забезпеченні кримінального провадження. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2023. Вип. 1 (101). С. 131-141. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.101.131-141>.

11. Коваленко В. В. Стан використання можливостей судових експертиз під час розслідування колабораційної діяльності (за матеріалами судово-слідчої практики). *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка*. 2024. № 1 (105). С. 297-317. DOI: <https://doi.org/10.33766/2786-9156.105.297-317>.

12. Коваленко В. В. Висновок спеціаліста як процесуальне джерело доказів під час розслідування діянь, передбачених ч. 1 ст. 111-1 КК України. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки* : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (22-23 лютого 2024 року). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. С. 418-421.

13. Вирок Добровеличківського районного суду Кіровоградської області від 09 вересня 2022 року у справі № 396/602/22. / *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106147487>.

14. Вирок Октябрського районного суду м. Полтави від 24 червня 2022 року у справі № 554/3883/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104939188>.

15. Вирок Первомайського міськрайонного суду Миколаївської області у справі від 31 січня 2024 р. № 484/2665/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116662052>.

16. Вирок Христинівського районного суду Черкаської області від 17 серпня 2023 року у справі № 706/884/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112880987>.

17. Вирок Софіївського районного суду Дніпропетровської області від 27 липня 2023 року у справі № 193/1206/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112471976>.

18. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень. Наказ МОЗ України від 17.01.1995 № 6. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95>. (дата звернення: 05.05.2024).

19. Інструкція щодо заповнення форми первинної облікової документації № 028/о «Консультаційний висновок спеціаліста». Затв. наказом МОЗ України від 14.02.2012 № 110. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0683-12>. (дата звернення: 10.05.2024).

20. Вирок Галицького районного суду міста Львова від 14 вересня 2023 року у справі № 463/5891/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114871633>.

21. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень. Наказ МОЗ України від 17.01.1995 № 6. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95>. (дата звернення: 05.05.2024).

22. Вирок Карлівського районного суду Полтавської області від 11 серпня 2023 року у справі № 531/2175/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112793372>.

23. Вирок Машівського районного суду Полтавської області від 11 грудня 2023 року у справі № 948/1730/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115544456>.

References:

1. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo spro shchennia dosudovoho rozsliduvannia okremykh katehorii kryminalnykh pravoporushen. Zakon Ukrainy vid 22.11.2018 № 2617-VIII. (2018) N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#n664>. [in Ukrainian]

2. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy ta Zakonu Ukrainy «Pro elektronni komunikatsii» shchodo pidvyshchennia efektyvnosti dosudovoho rozsliduvannia "za hariachymy slidamy" ta protydii kiberatakam. Zakon Ukrainy vid 15.03.2022 № 2137-IX. (2022) N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#n42>. [in Ukrainian]

3. Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy (2020) / S. V. Kivalov, & S. I. Kravchenko (Eds.). Odesa : Feniks. [in Ukrainian]

4. Pro sudovu ekspertyzu. Zakon Ukrainy vid 25.02.1994 № 4038-XII. (1994) N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>. [in Ukrainian]

5. Simakova-Iefremian, E. B. (2019) Do pytan'nia pro vvedennia u kryminalne protsesualne zakonodavstvo poniattia «vysnovok spetsialista». *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky – Theory and practice of forensic examination and criminology* 20, 110-120. [in Ukrainian]

6. Kovalenko, A. V. (2020) Vysnovok spetsialista yak nove protsesualne dzherelo dokaziv u kryminalnomu provadzhenni (problemy ta perspektyvy). *Aktualni pytan'nia rozvytku prava ta zakonodavstva: naukovyi diskusii: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Lviv, 18-19 hrudnia 2020 r.)- Current issues of the development of law and legislation: scientific discussions: materials of the international scientific and practical conference (Lviv, December 18-19, 2020, part 2, 187-190. Lviv. [in Ukrainian]*

7. Baulin, O. V., Izotov, I. I. (2021) Perevirka i otsinka vysnovku eksperta u kryminalnomu provadzhenni. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza - Forensics and forensic examination, i issue 66, 95-108. DOI : <https://doi.org/10.33994/kndise.2021.66.11>. [in Ukrainian]*

8. Antoniuk, P. Ye., Svoboda, Ye. Yu., Mykhalchuk, T. V. (2021) Vysnovok spetsialista yak dzherelo dokaziv u kryminalnomu provadzhenni: analiz protsesualnoi spromozhnosti. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza - Forensics and forensic examination, issue 66, 88-95. DOI : <https://doi.org/10.33994/kndise.2021.66.10>. [in Ukrainian]*

9. Bondar, V. S. (2021) Pytan'nia vdoskonalennia kryminalnogo protsesualnogo zakonodavstva ta pravozastosovnoi praktyky (vysnovok spetsialista). *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka - Bulletin of the Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko, 4 (96), 78-96. DOI : <https://doi.org/10.33766/2524-0323.96.78-96>. [in Ukrainian]*

10. Luk'ianchukov, Ye. D., Luk'ianchukov, B. Ye., Mykytenko, O. B. Vysnovok spetsialista v informatsiinomu zabezpechenni kryminalnogo provadzhennia. *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka - Bulletin of the Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko, 1(101), 131-141. DOI : <https://doi.org/10.33766/2524-0323.101.131-141>. [in Ukrainian]*

11. Kovalenko, V. V. (2024) Stan vykorystannia mozhlyvosti sudovykh ekspertyz pid chas rozsliduvannia kolaboratsiinoi diialnosti (za materialamy sudovo-slidchoi praktyky). *Visnyk Luhanskoho navchalno-naukovoho instytutu imeni E.O. Didorenka - Bulletin of the Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko, 1 (105), 297-317. DOI : <https://doi.org/10.33766/2786-9156.105.297-317>. [in Ukrainian]*

12. Kovalenko, V. V. (2024) Vysnovok spetsialista yak protsesualne dzherelo dokaziv pid chas rozsliduvannia diian, peredbachenykh ch. 1 st. 111-1 KK Ukrainy. *Viina v Ukraini: zrobeni vysnovky ta nezasoieni uroky : zbirnyk tez Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (22-23 liutoho 2024 roku) - The war in Ukraine: conclusions drawn and unlearned lessons: collection of theses of the International Scientific and Practical Conference (February 22-23, 2024), 418-421. Lviv : Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. [in Ukrainian]*

13. Vyrok Dobrovelychkivskoho raionnogo sudu Kirovohradskoi oblasti vid 09 veresnia 2022 roku u spravi № 396/602/22. (2022) *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen - Unified state register of court decisions. N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106147487>. [in Ukrainian]*

14. Vyrok Oktiabrskoho raionnogo sudu m. Poltavyy vid 24 chervnia 2022 roku u spravi № 554/3883/22. (2022) *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen - Unified state register of court decisions. N. p. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104939188>. [in Ukrainian]*

15. Vyrok Pervomaiskoho miskraionnogo sudu Mykolaivskoi oblasti u spravi vid 31 sichnia 2024 r. № 484/2665/22. (2024) *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen - Unified state*

register of court decisions. N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116662052>. [in Ukrainian]

16. Vyrok Khrystynivskoho raionnoho sudu Cherkaskoi oblasti vid 17 serpnia 2023 roku u spravi № 706/884/23. (2023) *Yedynyi derzhavnyi reistr sudovykh rishen - Unified state register of court decisions*. N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112880987>. [in Ukrainian]

17. Vyrok Sofiivskoho raionnoho sudu Dnipropetrovskoi oblasti vid 27 lypnia 2023 roku u spravi № 193/1206/22. (2023) *Yedynyi derzhavnyi reistr sudovykh rishen - Unified state register of court decisions*. N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112471976>. [in Ukrainian]

18. Pravyla sudovo-medychnoho vyznachennia stupenia tiazhkosti tilesnykh ush-kodzen. Nakaz MOZ Ukrainy vid 17.01.1995 № 6. (1995) N. p. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95>. [in Ukrainian]

19. Instruktsiia shchodo zapovnennia formy pervynnoi oblikovoi dokumentatsii № 028/o «Konsultatsiinyi vysnovok spetsialista». Zatv. nakazom MOZ Ukrainy vid 14.02.2012 № 110. (2012) N. p. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0683-12>. [in Ukrainian]

20. Vyrok Halytskoho raionnoho sudu mista Lvova vid 14 veresnia 2023 roku u spravi № 463/5891/22. (2023) *Yedynyi derzhavnyi reistr sudovykh rishen - Unified state register of court decisions*. N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114871633>. [in Ukrainian]

21. Pravyla sudovo-medychnoho vyznachennia stupenia tiazhkosti tilesnykh ush-kodzen. Nakaz MOZ Ukrainy vid 17.01.1995 № 6. (1995) N. p. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95>. [in Ukrainian]

22. Vyrok Karlivskoho raionnoho sudu Poltavskoi oblasti vid 11 serpnia 2023 roku u spravi № 531/2175/22. (2023) *Yedynyi derzhavnyi reistr sudovykh rishen - Unified state register of court decisions*. N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112793372>. [in Ukrainian]

23. Vyrok Mashivskoho raionnoho sudu Poltavskoi oblasti vid 11 hrudnia 2023 roku u spravi № 948/1730/23. (2023) *Yedynyi derzhavnyi reistr sudovykh rishen - Unified state register of court decisions*. N. p. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115544456>. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редколегії 16.05.2024

Kuvshynov O., Graduate Student of the Department of Criminal Procedure And Forensics, Faculty No. 1 Donetsk State University of Internal Affairs (Kropivnytskyi, Ukraine)

OBTAINING A SPECIALIST'S CONCLUSION AS A PROCEDURAL FORM OF USING SPECIAL KNOWLEDGE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The article examines the legal regulation and forensic practice of using a specialist's conclusion as a form of special knowledge in criminal proceedings.

It is noted that the provisions on the specialist's conclusion were introduced into the Criminal Procedure Code of Ukraine in 2018 and entered into force in 2020. The legal regulation of such a procedural source of evidence was analyzed. It was determined that the legislation does not contain a definition of a specialist's conclusion, specific requirements for its content, the procedure for obtaining it, requirements for a specialist who provides a conclusion, etc. The opinions of domestic scientists regarding the conclusion of a specialist

in criminal proceedings have been studied. It was established that the scientific community perceived the described novellas of the Communist Party of Ukraine quite negatively.

It is emphasized that law enforcement practice still found ways to use specialist's conclusions in evidence in criminal proceedings. Most often, such procedural sources of evidence are used during pre-trial investigation and trial of the acts provided for in Part 1 of Art. 111-1, Art. 125, 126, 436-2 of the Criminal Code of Ukraine. It has been found that local courts give such documents a different assessment: in some cases they take them into account when justifying their decisions, in others they consider them inadmissible and exclude them from the list of evidence.

Based on the study of judicial and investigative practice, the opinions of scientists and law enforcement officers, it is proposed to make changes to the Criminal Procedure Code of Ukraine to allow the use of specialist's conclusions in criminal proceedings regarding all types of criminal offenses (both misdemeanors and crimes), and to clearly establish that the conclusions of an expert have a higher evidentiary value strength compared to the specialist's conclusions. It is predicted that the proposed provisions will allow in non-conflict situations to significantly speed up and simplify criminal proceedings not only for criminal misdemeanors, but also for crimes.

Keywords: criminal proceedings, special knowledge, specialist, expert, specialist's conclusion, forensic examination, expert's conclusion.

DOI: 10.33766/2786-9156.106.2.106-117

УДК: 343.231

Мірошниченко С. О., аспірантка кафедри кримінального права

Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого (м. Харків, Україна)

e-mail: svtlanamir07@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2837-5544>

ПРОТИПРАВНІСТЬ ДІЯННЯ ЯК ОЗНАКА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ

Статтю присвячено дослідженню проблеми протиправності діяння як ознаки кримінального правопорушення та її видам. Незважаючи на зростаючу актуальність цього питання та численні дискусії навколо нього, воно залишається малодослідженим і дискусійним серед учених.

Наведено перелік існуючих підходів до розуміння протиправності діяння як ознаки кримінального правопорушення, а також виділено вже усталені її види в межах кожного підходу. У результаті аналізу запропоновано власне поняття протиправності діяння, а також наведено її види. У роботі було розглянуто та проаналізовано поняття кримінально-правового регулювання та кримінально-правових заборон, що є підґрунтям для розуміння протиправності діяння, як однієї з ключових ознак кримінального правопорушення. Зазначено, що в Кримінальному кодексі України (далі – КК) 2001 року не була закріплена така ознака, як протиправність діяння, унаслідок чого це поняття набуло ще більшої дискусивності після набуття чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення